

УДК 657.6 : 339.5

ОЦІНКА НАДІЙНОСТІ ПОВ'ЯЗАНИХ ПІДПРИЄМСТВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ВНУТРІШНЬО-КОРПОРАТИВНОГО АУДИТУ ГРУПИ МІЖНАРОДНИХ КОМПАНІЙ

Фесенко В. В., к.е.н.*Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна*

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки надійності пов'язаних підприємств у загальній системі внутрішньо-корпоративного аудиту групи міжнародних компаній на основі дослідження кількісних та якісних критеріїв. Аналіз статистичних даних щодо обсягу фінансових інвестицій та прямих іноземних інвестицій в акціонерний капітал підприємств України дозволив визначити збільшення ступеню взаємопов'язаності іноземного та національного капіталів. На думку автора, в таких умовах формується нове завдання для відділу внутрішньо-корпоративного аудиту групи - діяльність, пов'язана з аналізом та аудитом ефективності і надійності зовнішньоекономічних операцій із пов'язаними сторонами. З точки зору аудиту транснаціональна корпорація може бути визначена як група підприємств під загальним контролем одного власника. Для таких об'єднань актуалізується значення внутрішньо-корпоративного аудиту, оскільки специфіка організації ТНК формує високі ризики для збереження вкладеного капіталу. Визначено, що основа для суджень внутрішнього аудитора зовнішньоекономічних операцій групи з пов'язаними сторонами формується у двох напрямках: оцінка ефективності операцій із пов'язаними підприємствами за кількісними критеріями; оцінка економічної безпеки операцій із пов'язаними підприємствами за якісним критерієм надійності пов'язаного підприємства. У статті запропоновано оцінювати надійність пов'язаного підприємства за такими якісними критеріями: рівень контролю власника; валютний ризик; система обліку, звітності та внутрішнього контролю; дотримання митних стандартів; інтелектуальний капітал; відповідність міжнародним стандартам якості та екологічної безпеки; рівень соціальної відповідальності. Наведено приклад надання статусу надійності пов'язаному підприємству за критерієм «Рівень контролю власника капіталу».

Ключові слова: аудит, внутрішній аудит, пов'язані сторони, оцінка надійності, група, аудит групи, транснаціональна корпорація.

UDC 657.6 : 339.5

THE ESTIMATION OF RELIABILITY OF RELATED ENTERPRISES AS AN INTEGRATED PART OF INTERNAL CORPORATE AUDIT OF A GROUP OF INTERNATIONAL COMPANIES

Fesenko V., Phd in Economics*University of Customs and Finance, Dnipro*

The purpose of the article is to develop a methodical approach to estimation the reliability of related enterprises in the overall system of internal corporate audit of a

group of international companies based on the study of quantitative and qualitative criteria. The analysis of statistical data on the volume of financial investments and foreign direct investment in the equity of Ukrainian enterprises has allowed determining an increase in the degree of interconnectedness of foreign and national capital. According to the author, in such conditions a new task for the department of internal and corporate audit of the group is formed - activity related to the analysis and audit of the efficiency and reliability of foreign economic transactions with related parties. In terms of audit, a multinational corporation can be defined as a group of companies under the sole control of one owner. For such associations, the significance of internal-corporate audit is highlighted, since the specifics of the organization of TNCs create high risks for the preservation of the invested capital. It is determined that the basis for judgments of the internal auditor of foreign economic operations of the group with related parties is formed in two directions: assessment of the efficiency of operations with related enterprises on the basis of quantitative criteria; assessment of the economic safety of operations with related enterprises on the quality criterion of reliability of the related enterprise. The article proposes to assess the reliability of the related enterprise by the following qualitative criteria: the level of control of the owner; currency risk; accounting, reporting and internal control system; compliance with customs standards; intellectual capital; compliance with international standards of quality and environmental safety; level of social responsibility. An example of giving the status of reliability to a related company is presented by the criterion «The level of control of the owner of the capital».

Keywords: audit, internal audit, related parties, reliability assessment, group, audit of the group, transnational corporation.

Актуальність проблеми. Глобалізація як процес сформувала сприятливі умови для розширення діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК) у світі. Україна також поступово стає повноцінним гравцем у міжнародному бізнесі завдяки євроінтеграції, що сприяє збільшенню кількості суб'єктів ЗЕД, які є резидентами та входять до складу різних груп міжнародних компаній. Підвищення ділової активності іноземних корпорацій на ринку України та українських суб'єктів ЗЕД закордоном актуалізує наукові дослідження у сфері аудиту зовнішньоекономічних операцій та експертизи підприємств-компонентів транснаціональних компаній, які діють в іншому нормативно-правовому середовищі зі специфічними економічними умовами. Дослідження у цій сфері аудиту дозволить забезпечити рівність умов здійснення міжнародного бізнесу та його економічну безпеку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання аудиту зовнішньоекономічної діяльності підприємств розкрито в роботах [1, 2, 3, 4, 5, 6], в яких здебільшого досліджені питання зовнішнього

незалежного та державного аудиту у сфері ЗЕД. Спостерігається зосередження уваги авторів на трансфертному ціноутворенні, процесах звітування підприємствами за контрольованими операціями перед органами ДФСУ. Але актуальні питання внутрішнього аудиту зовнішньоекономічних операцій, які здійснюються підприємствами в рамках діяльності міжнародних транснаціональних компаній, не розкриваються.

Метою статті є розробка методичного підходу до оцінки надійності пов'язаних підприємств у загальній системі внутрішньо-корпоративного аудиту групи міжнародних компаній.

Викладення основного матеріалу дослідження. Дослідження статистичних даних щодо розміру фінансових інвестицій підприємств в Україні (рис.1) дозволяє визначити їх позитивну динаміку зростання та зміну їх структури у бік збільшення частки довгострокових фінансових інвестицій. Це свідчить про те, що підприємства України все частіше використовують шлях диверсифікації комерційних ризиків діяльності через участь у капіталі інших підприємств, що актуалізує наукові дослідження у сфері оцінки доцільності здійснення фінансових інвестицій підприємствами.

*Рис. 1. Динаміка фінансових інвестицій підприємств України за 2012-2016 рр, млн. грн
Джерело : складено автором за офіційними даними [7]*

Аналіз динаміки акціонерного капіталу, сформованого за рахунок прямих інвестицій в капітал підприємств України (рис. 2), дозволяє визначити факт зростання його розміру у період з 2010 р. по 2014 р., та незначне зменшення у період з 2014 по 2016 р. В цілому таку тенденцію можна назвати позитивною, що підвищує важливість дослідження операцій підприємств, які інвестують в капітали інших суб'єктів господарювання, або є самі об'єктами таких іноземних інвестицій.

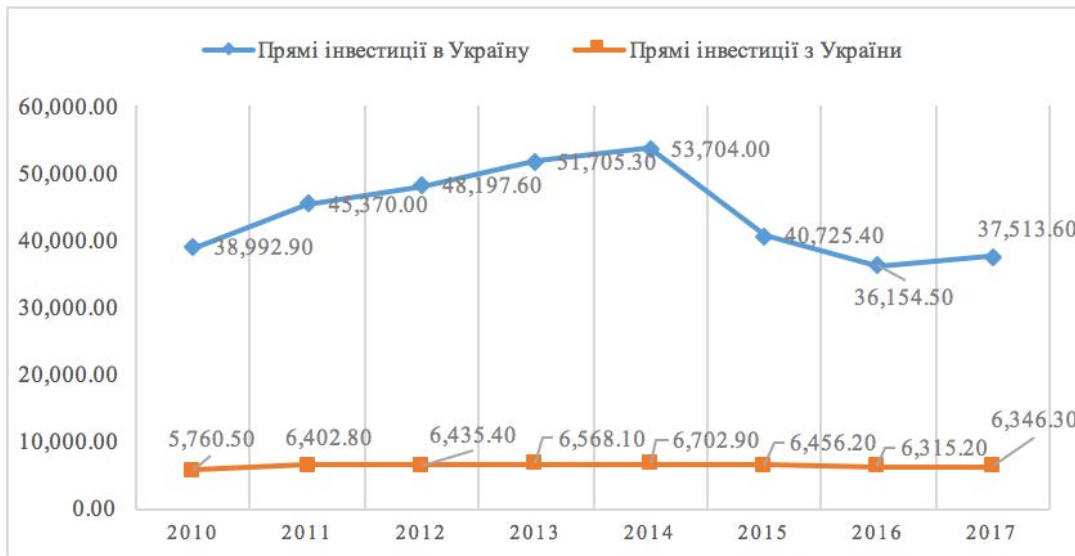

Рис. 2. Динаміка обсягу акціонерного капіталу, сформованого за рахунок прямих інвестицій в Україну (з України) за 2010-2017 рр, млн. дол. США

Джерело : складено автором за даними [7]

З точки зору аудиту (як внутрішнього, так і зовнішнього) транснаціональна корпорація може бути визначена як об'єднання підприємств (із різних країн та галузей) під загальним контролем одного власника (однієї групи власників). Для таких об'єднань актуалізується значення внутрішньо-корпоративного аудиту, оскільки специфіка організації ТНК формує високі ризики для збереження вкладеного капіталу.

Зовнішній аудит групи компаній регулюється Міжнародним стандартом аудиту 600 «Особливі міркування – аудити фінансової звітності групи (включаючи роботу аудиторів компонентів)», який надає розуміння специфіки та певні рекомендації у сфері зовнішнього аудиту фінансової звітності групи підприємств. Відповідно до термінології Міжнародних стандартів аудиту, група – це всі компоненти, фінансова інформація яких входить до складу фінансової звітності групи, а компонентом може бути як суб'єкт господарювання, так і вид господарської діяльності, про яку управлінський персонал групи чи компонента складає фінансову інформацію, яку слід включати до складу фінансової звітності групи [8]. Тому в контексті аудиту звітності можемо розглядати транснаціональні корпорації як групу.

Внутрішній аудит групи як процес для власників підприємств не регламентується на рівні міжнародних стандартів, але регулюється на рівні оцінки його відповідності певним критеріям при здійсненні зовнішнього аудиту з метою застосування результатів внутрішнього аудиту в цілях зовнішнього. Так, чинниками, які впливають на цілі відділу внутрішнього аудиту є масштаби діяльності та розмір групи, структура власності та структура групи, вимоги головних власників до функціональних обов'язків

внутрішнього аудитора, а також обсяг повноважень, які надаються відділу внутрішнього аудиту (від регламентованого (обмеженого) до повного доступу до активів та внутрішньо-корпоративної інформації).

Очевидно, що для груп підприємств, особливо для ТНК, є актуальним запровадження та ефективне функціонування відділу внутрішнього аудиту. Незалежно від розміру та структури групи, внутрішній аудит має охоплювати ті сфери діяльності групи, які забезпечують оцінку та підвищення ефективності процесів управління, а також надійність та економічну безпеку бізнесу.

Відповідно до вимог МСА 610 «Використання роботи внутрішніх аудиторів» до сфер діяльності внутрішнього аудиту можуть включатись : діяльність, пов'язана з управлінням; діяльність, пов'язана з управлінням ризиками; діяльність, пов'язана з внутрішнім контролем.

На думку автора, активізація зовнішньоекономічних операцій в сучасних глобалізаційних умовах формує нове завдання для відділу внутрішньо-корпоративного аудиту групи – діяльність, пов'язана з аналізом та аудитом ефективності і надійності зовнішньоекономічних операцій із пов'язаними сторонами.

Здійснення зовнішньоекономічних операцій між компонентами однієї групи підприємств формує пильну зацікавленість з боку міжнародних організацій, які сприяють рівності умов здійснення міжнародного бізнесу, однією з яких є Організація з економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР). В рамках регулювання трансфертного ціноутворення ОЕСР також виокремлює такі підприємства, які називає асоційованими. Так, відповідно до Настанови ОЕСР [10], асоційованими підприємствами вважаються ті, які прямо чи опосередковано беруть участь у контролі, управлінні чи капіталі один одного, або знаходяться під спільним контролем.

Відповідно вимог МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» зв'язана сторона – фізична особа чи суб'єкт господарювання, зв'язані з суб'єктом господарювання, який складає фінансову звітність [9].

Відповідно до ст. 14.1.159 Податкового кодексу України пов'язаними особами є юридичні та/або фізичні особи, відносини між якими можуть впливати на умови або економічні результати їх діяльності чи діяльності осіб, яких вони представляють [11].

Відповідно до ПСБО 23 «Розкриття інформації щодо пов'язаних сторін» пов'язаними сторонами вважаються підприємства, які перебувають під контролем або суттєвим впливом інших осіб; підприємства і фізичні особи, які прямо або опосередковано здійснюють контроль над підприємством або суттєво впливають на його діяльність, а також близькі члени родини такої фізичної особи. Відповідно до МСА 550 «Пов'язані

сторони» [8] пов'язаною стороною визнається сторона, яка є такою відповідно до визначення у тій концептуальній основі фінансової звітності, за якою була підготовлена фінансова звітність підприємства. В інших випадках МСА надають додатковий перелік критеріїв пов'язаності.

Таким чином, пов'язаною стороною може визнаватись будь-яке підприємство, відносно якого існують вищенаведені критерії пов'язаності. Підприємство, яке звітує, має самостійно визначати такі пов'язані сторони та розкривати інформацію у фінансовій звітності про операції із такими пов'язаними сторонами.

Слід зауважити, що в ході незалежного зовнішнього аудиту фінансової звітності підприємства предметом аудиторського дослідження є не самі пов'язані сторони, а операції з ними, оскільки таким операціям притаманний ризик суттєвого викривлення у зв'язку із наявністю зацікавленості, яка формується між взаємопов'язаними сторонами. Відповідно до МСБО 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони» «операція зі зв'язаною стороною - передача ресурсів, послуг або зобов'язань між суб'єктом господарювання, що звітує, та зв'язаною стороною, незалежно від того, чи призначається ціна.» [9].

В рамках зовнішнього аудиту є справедливим дослідження саме операцій із пов'язаними сторонами, оскільки в ході такого аудиту метою аудитора є визначення впливу таких операцій на достовірність показників зовнішньої фінансової звітності. Але, на думку автора, у рамках внутрішнього аудиту на підприємстві доцільно розглядати не тільки вплив таких операцій на показники звітності, але і надійність таких пов'язаних сторін з точки зору економічної безпеки бізнесу. Тоді висувуються додаткові вимоги до надійності таких партнерів, які можуть вважатися пов'язаними сторонами і через які здійснюються зовнішньоекономічні господарські операції.

З фактом здійснення зовнішньоекономічної діяльності пов'язано, як відомо, багато ризиків, які мають бути попереджені системою внутрішнього аудиту. Серед ризиків здійснення зовнішньоекономічної діяльності науковці та практики виокремлюють : валютний; ризик шахрайства в операціях з пов'язаними сторонами; ризик країни експорту (імпорту); ризик санкцій від Державної фіскальної служби України; ризик затримання на митному кордоні та інші. Основною метою внутрішніх аудиторів групи міжнародних компаній, в рамках якої існують зовнішньоекономічні операції з пов'язаними підприємствами, є оцінка надійності таких підприємств та визначення політики здійснення зовнішньоекономічних операцій з такими підприємствами так, щоб сформувані економічну безпеку всього бізнесу як групи.

Тому цілями внутрішнього аудиту зовнішньоекономічних операцій підприємства з пов'язаними сторонами можна визначити дві основні: забезпечення ефективності операцій із пов'язаними підприємствами; забезпечення економічної безпеки операцій із пов'язаними підприємствами (рис.3.).

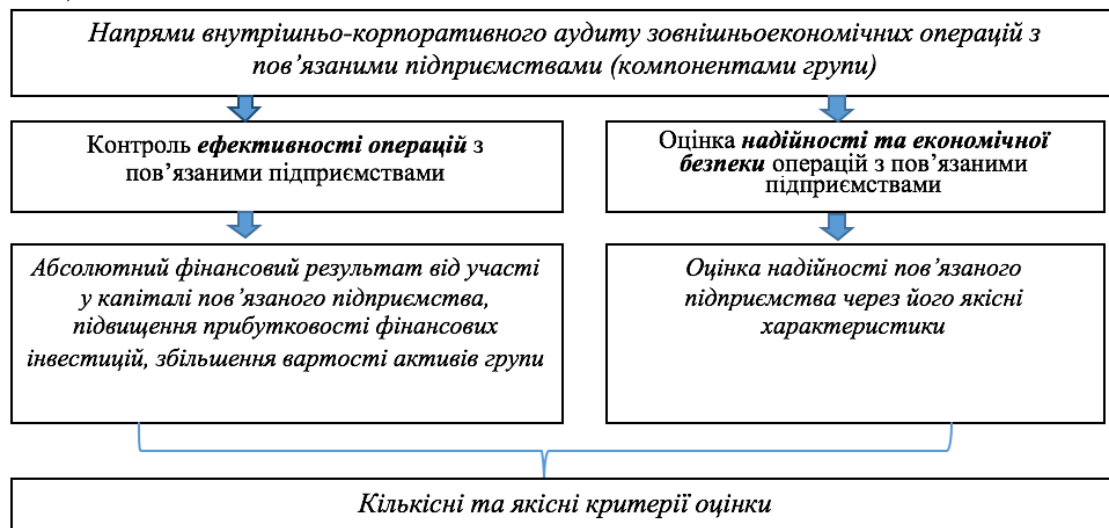

Рис. 3. Основа професійного судження аудитора при внутрішньо-корпоративному аудиті зовнішньоекономічних операцій із пов'язаними сторонами
Авторська розробка

Основа для суджень аудитора в процесі здійснення внутрішнього аудиту операцій із пов'язаними підприємствами може формуватися як на основі кількісного критерію (загальний фінансовий результат від участі у капіталі пов'язаного підприємства, збільшення віддачі від вкладень, збільшення вартості активів) або на основі якісного критерію – оцінки надійності пов'язаного підприємства. Такі критерії можна застосовувати при плануванні подальших аудиторських процедур по суті, а також для розробки рекомендацій внутрішнього аудитора щодо покращення управління групою в цілому.

Запропонований підхід надає комплексну оцінку важливих якісних та кількісних характеристик пов'язаного підприємства та фінансового результату від здійснення з ним операцій. За результатами оцінки керівники групи можуть приймати рішення щодо подальшої співпраці з таким підприємством та утримання частки капіталу.

Надійність пов'язаного підприємства обумовлюється низкою факторів, серед яких забезпечення економічних інтересів групи (збереження капіталу та прибутковість інвестицій), укріплення репутації групи, збільшення виробничих потужностей групи. У поєднанні з ризиками зовнішньоекономічної діяльності вони формують сфери оцінки відповідності підприємства вимогам економічної безпеки зовнішньоекономічної діяльності з пов'язаними підприємствами.

У таблиці 1 запропоновані характеристики критеріїв оцінки надійності пов'язаного підприємства. Кожен компонент має свої якісні параметри оцінки, що в цілому визначає статус надійності пов'язаного підприємства в рамках корпоративного контролю та внутрішнього аудиту. За результатами оцінки підприємству-компоненту групи надається статус надійності, який може визначати політику контролю зовнішньоекономічних операцій із таким пов'язаним підприємством з боку головної компанії.

Таблиця 1 - Характеристика якісних та кількісних критеріїв оцінки надійності пов'язаного підприємства у системі внутрішньо-корпоративного аудиту групи

Критерії оцінки надійності пов'язаного підприємства	Характеристика
Якісні критерії оцінки пов'язаного підприємства	
1. Рівень контролю власника капіталу	Частка участі у капіталі визначає ступінь контролю за діяльністю та можливість впливу на операції та управлінські рішення.
2. Валютний ризик	Ризик втрат від курсових різниць у наслідок нестабільності курсу валюти, в якій здійснюються операції з досліджуваним пов'язаним підприємством.
3. Система обліку, звітності, внутрішнього контролю та кваліфікації облікового персоналу	Надійність системи бухгалтерського обліку на пов'язаному підприємстві, надійність облікових даних, ефективність системи внутрішнього контролю підприємства, що визначається можливістю попереджати і виявляти облікові помилки. Надійність комп'ютерних систем, захист інформації та звітності. Відповідність системи обліку, оподаткування та звітності законодавчо-нормативним вимогам країни діяльності.
4. Дотримання митних стандартів надійності та безпеки	Надійність та безпека міжнародної логістики, відповідність діяльності законодавчим вимогам у сфері митної справи, спрощені процедури митного оформлення
5. Інтелектуальний капітал	Можливість застосування інтелектуальних ресурсів підприємства для генерування прибутку групи компаній
6. Відповідність діяльності міжнародним стандартам якості та екологічної безпеки	Визначає рівень застосування у діяльності міжнародних стандартів якості (ISO) та екологічного менеджменту, відповідність міжнародним угодам у сфері екології та захисту зовнішнього середовища
7. Рівень соціальної відповідальності	Визначає ступінь запровадження на підприємстві принципів соціальної відповідальності, які можуть забезпечити економічні переваги.
Кількісні критерії оцінки фінансового результату від зовнішньоекономічних операцій з пов'язаним підприємством та участі у його капіталі	
1. Фінансовий результат від курсових різниць	Сума додаткових економічних вигід (втрат) у результаті конвертування операцій в іноземній валюті за рахунок зміни курсу валют на дату конвертування.
2. Фінансовий результат від помилок та штрафів	Сума додаткових економічних втрат за рахунок нарахування штрафів за несвоєчасне чи некоректне подання звітів підприємства.
3. Виплачений прибуток за результатами участі у капіталі пов'язаного підприємства	Сума виплаченої частини прибутку за результатами участі у капіталі пов'язаного підприємства
4. Сума списаних боргів	Сума безнадійних боргів та непокритих витрат пов'язаного підприємства, які віднесені на фінансовий результат групи.
5. Прибутковість вкладеного капіталу	Абсолютні та відносні показники ефективності інвестицій у капітал пов'язаних підприємств
6. Справедлива вартість активів	Збільшення (зменшення) вартості активів групи за рахунок участі у капіталі пов'язаних підприємств

Розроблено автором

Для застосування запропонованої системи оцінки надійності пов'язаного підприємства розроблено параметри оцінки якісних критеріїв надійності, що дозволяє обґрунтовано здійснювати процес

внутрішньо-корпоративного аудиту зовнішньоекономічних операцій із пов'язаними підприємствами.

Таблиця 2 - Характеристика статусів, які надаються пов'язаному підприємству за результатами оцінки надійності

Статус А	Надається пов'язаному підприємству, яке відповідає всім якісним критеріям оцінки – ризик втрати економічної безпеки мінімальний.
Статус В	Надається пов'язаному підприємству, яке має невеликий ступінь ризику, але ризик є керованим
Статус С	Надається пов'язаному підприємству, яке має ризики за визначеним компонентом, які є керованими частково.
Статус D	Ризик існує та визначений як некерований.
Статус Z	Існує невизначеність щодо надійності пов'язаного підприємства.

Розроблено автором

Приклад визначення статусу надійності за якісним критерієм «Рівень контролю власника капіталу» наведено у таблиці 3.

Таблиця 3 - Визначення статусу надійності пов'язаного підприємства за критерієм «Рівень контролю власника капіталу»

Якісний критерій оцінки надійності пов'язаного підприємства	Характеристика статусів
Рівень контролю власника капіталу	А – дочірнє чи спільне підприємство В – асоційоване підприємство С – частка участі у капіталі менше 20 %, але не є незначною D – пов'язаність визначається через фізичних осіб (керівників, близьких родичів та членів родини) Z – визначена неформальна пов'язаність

Розроблено автором

У таблиці 3 видно, що статус А надається пов'язаному підприємству, яке за визначенням концептуальної основи фінансової звітності (наприклад, МСФЗ) визнається як дочірнє чи спільне підприємство. Нагадаємо, що цей статус визначається часткою участі у капіталі. Так, якщо частка участі у капіталі складає більше 50 % від загальної вартості власного капіталу підприємства, то воно вважається дочірнім. Статус D надається підприємству, у якого пов'язаність визначається через фізичних осіб (управлінський персонал, родинні стосунки та інше). Статус Z може надаватись підприємству, у якого існують ознаки прихованої пов'язаності і нелегальних операцій в офшорних зонах, що автоматично визначає операції з підприємством як такі, які підпадають під максимальний ризик економічних втрат та небезпеки.

Висновки. Аналіз статистичних матеріалу дозволив визначити збільшення ступеню взаємопов'язаності іноземного та національного капіталів, що підвищує теоретичну та практичну значущість досліджень зовнішньоекономічних операцій із пов'язаними сторонами. Застосовуючи запропонований методичний підхід до оцінки надійності

пов'язаного підприємства, яке є компонентом міжнародної компанії або транснаціональної корпорації, працівники відділу внутрішньо-корпоративного аудиту групи можуть ефективно оцінювати ризики здійснення зовнішньоекономічних операцій між компонентами групи, а також надавати рекомендації власникам групи щодо доцільності участі у капіталі таких підприємств та удосконалення процесів управління групою в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Задоя, А.О. Трансфертне ціноутворення у міжнародному бізнесі [Текст]/ А.О. Задоя, С.А. Венгер // Академічний огляд. – 2011. – № 2 (35). – С. 156-163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/ao/2011_2/23.pdf.
2. Лубенченко, О. Е. Аудит зовнішньоекономічної діяльності [Текст] : монографія / О.Е. Лубенченко. – К.: Кондор-Видавництво, 2016. – 306 с.
3. Гришко, Н. В. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні та незалежний аудит [Текст] / Н.В. Гришко, О.Е. Лубенченко // Вісник чернігівського державного технологічного університету. - 2013. – № 2 (66). - С. 377-385.
4. Карлін, М.І. Виведення капіталів з України в офшори: причини, схеми, наслідки для фінансової системи та шляхи запобігання [Текст] / М.І. Карлін // Науковий журнал «Економічний форум». – 2013. - № 2. – С. 235 – 241
5. Фесенко, В.В. Аудит зовнішньоекономічної діяльності як фактор економічної безпеки / В.В. Фесенко, Л.В. Бабенко // Ефективна економіка. – 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5184>
6. Вакульчик, О.М. Розвиток аудиту зовнішньоекономічних операцій відповідно до динаміки сучасних процесів у сфері фінансового контролю / О.М. Вакульчик, В.В. Фесенко // Облік і фінанси. – 2017. - № 2 (76). – С. 133-140
7. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] : / Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
8. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг : видання 2015 року, частина 1. – К.: Міжнародна федерація бухгалтерів. Аудиторська палата України. – 1249 с.
9. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 24 «Розкриття інформації про зв'язані сторони», виданий Радою з Міжнародних стандартів бухгалтерського обліку зі змінами станом на 1 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_043
10. OECD Transfer Pricing Guidelines for Multinational Enterprises and Tax Administrations / OECD, July 2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.svcmscentral.com/SVsitefiles/nlc/contenido/doc/073214_OECD%20TP%20Guidelines%20June%202010.pdf
11. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI-ВР [Електронний ресурс] . - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>